

AGNIESZKA KULIK
Lublin

PROBLEMY EMOCJONALNE MŁODZIEŻY ZAJMUJĄCEJ SIĘ ASTROLOGIĄ

W literaturze psychologicznej zajmującej się młodością podkreśla się specyfikę tego okresu dla kształtowania życia emocjonalnego. Okres ten, nazywany mianem „burzy i naporu”, jest specyficzny pod wieloma względami. Literatura ukazuje, że młodość jest kontynuacją poprzednich etapów życia i przebiega w ścisłym z nimi związku (por. Niemczyński, 1988; Pietrasiński, 1988).

W tym okresie wyróżnić można dwie fazy: 11-15 rok życia, gdzie główny nacisk kładzie się na zmiany fizjologiczne (okres dojrzewania), oraz 16-21 rok życia (okres młodzieńczy) (Obuchowska, 1983, s. 8). Około 16 roku życia obserwuje się występowanie kryzysu młodzieńczego, charakteryzującego się nasileniem się trudności psychicznych (Chłopkiewicz, 1980, s. 137-138; Weiner, 1977; zob. też Zazzo, 1972, s. 181-197). Sposób rozwiązania problemów tożsamości wyznacza dalszy kierunek rozwoju i ma dla niego decydujące znaczenie.

Świadome i reflektowane próby rozwiązania kryzysu adolescencyjnego rozpoczynają drugą fazę rozwoju. W tym czasie procesy biologiczne ustępują miejsca procesom intelektualnym (Obuchowska, 1983). Młody człowiek zyskuje świadomość wpływu na własne życie (autokreacja intencjonalna, personalizacja działań) (por. Niemczyński, 1988; Pietrasiński, 1988). Na tym etapie poszukiwanie własnej tożsamości odbywa się coraz bardziej świadomie, refleksyjnie. Na tej bazie pojawiają się i kształtują uczucia społeczne często o zabarwieniu negatywnym, jak lęk i gniew. Stany te są wywołane odkryciem własnej odrębności, zmian, stawaniem się człowiekiem dorosłym wraz ze wszystkimi tego konsekwencjami. W okresie młodości – według Bandury i Waltersa (1968) – za główne źródła zachowań agresywnych uznaje się: trudności lub udaremnienie realizacji różnych potrzeb, niepowodzenia w realizacji podejmowanych zadań, czynniki podważające pewność siebie i utratę

prestżu (oskarżenia, uwagi, niepożądane rady, sprzeciw, dokuczanie) oraz niewłaściwe traktowanie przez osoby starsze. W powstaniu agresywnego zachowania młodzieży dużą rolę odgrywa blokada potrzeby afiliacji, uznania społecznego oraz potrzeby samodzielności. W sposób znaczący na rozwój agresji wpływa uczenie się przez warunkowanie (bezpośrednie wzmocnianie), naśladownictwo i rywalizację. Bezpośrednie wzmocnianie zachodzi wtedy, gdy otoczenie nagradza osobę za przejawy agresji. W okresie młodości dotyczy to głównie relacji rówieśniczych i tworzenia opozycji przeciw starszym. Uczenie się agresji przez naśladownictwo dokonuje się w procesie identyfikacji z osobą znaczącą, popularną, prezentującą agresję (filmy, reklamy ze scenami przemocy). Badacze zjawiska podkreślają, że wraz z wiekiem zmniejszają się przejawy zewnętrzne agresywności (Obuchowska, 1983).

Obok gniewu uczuciem, które często towarzyszy młodym, jest lęk i niepokój. Doświadczenie lęku istnieje w całym procesie rozwoju człowieka, jest następstwem przekraczania siebie i otoczenia, przekształcania, tworzenia nowej rzeczywistości. Lęk adekwatny do wyzwania stawianego przez życie jest cechą ludzkiej egzystencji. Przyczyny wywołujące lęk mogą mieć różne pochodzenie i zmieniają się wraz z wiekiem. Interesujący nas okres młodości również nie jest pod tym względem jednolity. Budzące się niepokoje dotyczą głównie obaw przed przyszłością, odpowiedzialnością, niepowodzeniem, samodzielnymi decyzjami (Zazzo, 1972; Obuchowska, 1983). W tym okresie pojawia się i domaga rozwiązania wiele konfliktów, które warunkują niepokój. Według Susułowskiej (1985) w okresie młodzieńczym dominuje lęk przed szkołą. Wiele osób ujawnia również lęk przed brakiem zrozumienia, odrzuceniem, brakiem akceptacji, popularności i uznania. Bardzo wyraźnie zaznacza się także lęk o własną przyszłość, bliskich i własne bezpieczeństwo. Pojawia się lęk przed śmiercią i chorobą jako sytuacjami zagrażającymi realizacji swoich planów, celów życiowych. Niepokoje te są także przejawem uświadomienia sobie przygodności człowieka w świecie. Lęk u młodzieży wiąże się również z podejmowaniem nowych ról społecznych, zawodowych, wyborem określonej drogi życiowej. Również wiele obaw i niepokojów płynie ze sfery uczuciowej: lęk przed samotnością, brakiem wzajemności uczuciowej (Szewczyk, 1993, s. 75).

Niektórzy badacze dostrzegają w okresie młodości także szczególną podatność na przeżywanie depresji (por. Bomba, 1981, s. 120). Osobom z negatywnym odbiorem rzeczywistości stale towarzyszy poczucie beznadziejności, pustki, apatia, niechęć i wycofanie się z jakiegokolwiek aktywności, tendencje hipochondryczne, skłonność do krytyki innych i siebie oraz opryskliwość

w kontaktach interpersonalnych i poczucie, że jest się obserwowanym (por. Arieti, 1980).

Są to cechy charakterystyczne zachowania młodzieży w okresie dorastania, przeżywającej kryzys tożsamości, problemy nowej identyfikacji, konflikty potrzeb, zmienność nastrojów z okresowym przygnębieniem (zob. Pużyńska, 1988). Według Weinerja (1977, s. 134, 222) zaburzenia depresyjne w okresie młodości nie są tak częste, jednak dość powszechnie występują symptomy depresyjne: obniżony nastrój, poczucie winy, niska samoocena, płaczliwość, poczucie bezsilności, próby i myśli samobójcze, zaburzenia obrazu ciała (por. Tomkiewicz, 1992, s. 94-137). Bomba (1981, s. 126-132), Weiner (1977), Kępiński (1979, s. 28-32) i Pużyńska (1988) zwracają uwagę na odmienne manifestacje reakcji depresyjnych w okresie dorastania (tzw. depresja pokwitaniowa, inwolucyjna) i młodzieńczym. W okresie dorastania depresja jest często maskowana i przejawia się w zachowaniach nietypowych. Do głównych jej „ekwiwalentów” zalicza się: znudzenie i niepokój, zmęczenie i zainteresowanie własnym ciałem, trudności w koncentracji, zachowania typu *acting-out* (wybuchy złości, ucieczki, czyny antyspołeczne), przesadne dążenie do kontaktów z ludźmi lub izolacja (por. Weiner, 1977, s. 230-233). Wraz z wiekiem zwiększa się liczba objawów depresyjnych. W okresie młodzieńczym depresja przejawia się głównie w formie smutku, poczucia beznadziejności, zmniejszenia lub zaniku zainteresowań, zaburzeń koncentracji, bezsenności, zmęczenia, zaburzeń somatycznych, apatii (por. Weiner, 1977, s. 234).

Konkludując dotychczasowe rozważania należy podkreślić, że młodzież poprzez negatywne reakcje emocjonalne ujawnia brak zaspokojenia swoich potrzeb lub istnienie zagrożenia dla ich realizacji. To z kolei prowadzi ją do poszukiwania innych dróg i sposobów radzenia sobie. Takie możliwości stwarza młodym ludziom uczestnictwo w nowych, alternatywnych grupach. Filoramo (1994, s. 48-49) wymienia: grupy chrześcijańskie typu sekciarskiego, grupy metafizyczne tradycyjne, grupy psychiczne i okultyczne, grupy o tradycji orientalnej, grupy potencjału ludzkiego i grupy stosujące tradycyjno-ludowe techniki leczenia i uzdrawiania. W literaturze proponuje się też podział na audytoria kultowe (uczestniczenie za pośrednictwem masowych środków przekazu: książki, telewizja, wykłady), kulty usługowe (dostarczają usług na zasadzie konsultant-klient) i ruchy kultowe (Bainbridge, Stark – cyt. za: Doktor, 1991) albo na grupy religijne i parareligijne (Doktor, 1992). Jednym z celów ruchów parareligijnych jest psychoterapia, a więc odwołują się one do osób odczuwających pewne braki w zakresie zdrowia psychicznego (zob. Doktor, 1984b, s. 49). Poza tym dają swoim uczestnikom natychmiastową

gratyfikację poprzez zastosowanie praktyk psychofizjologicznych, zapewniających satysfakcjonujące doświadczenie. Odwołują się do intuicji i języka symboliczno-magicznego o niskim stopniu pojęciowej spójności, stąd częstsze zainteresowanie nimi osób orientacji humanistycznej, artystycznej. Przyjmują istnienie czynników leżących poza osobą, a sprawujących kontrolę nad jej losem. Do cech typowych dla grup parareligijnych należy występowanie zmienionych stanów świadomości, które można określić jako regresję (sięganie do wcześniejszych ontogenetycznie form funkcjonowania) (por. Doktor, 1984a). Może się ona manifestować postawą pasywno-zależnościową oraz przewagą myślenia analogicznego nad dyskursywnym.

Astrologia „może być uważana za jeden z ruchów kultowych, czyli luźno ustrukturyzowanych systemów przekonań i praktyk z pogranicza nauki i religii” (Doktor, 1984a, s. 35). Według astrologii człowiek w każdym swoim wymiarze (biologicznym, psychicznym, duchowym, losowym) jest uzależniony od układu gwiazd w chwili narodzin lub w innych kluczowych momentach życia (por. Walter, 1980, s. 93; Zybental, 1992). Obok astrologii wyróżnia się różne formy magii: chiromancja, numerologia, kabała, *channeling*, wróżbiarstwo, tarot, spirytyzm, eneagram, transmitowanie i in. (por. Drane, 1993, s. 84-118; de Lassus, 1993; Manning, 1972; Siemieniowski, 1993).

Predeterminizm astrologii powoduje, że człowiek odbiera rzeczywistość jako coś nieuniknionego, nieuchronnego, niezależnego od niego. Dotyczy to zwłaszcza osób o szczególnej podatności na sugestię. Doktor (1980) wskazuje również na niepokój – powiązany z niezrównoważeniem emocjonalnym – jako istotną przyczynę kształtowania się postaw magicznych.

Jahoda (1971) traktuje nurty astrologiczne jako formę przesądu. Uważa, że ludźmi wykonującymi te praktyki kieruje potrzeba potwierdzenia ładu i planowości, gdzie wszystko ma swój sens, oraz pragnienie poznania losu. Według Madre i Sanchez (1993, s. 28) człowiek, zatraciwszy sens życia, dąży do poznania przyszłości, co pomogłoby mu pozbyć się lęku egzystencjalnego i w pewnym sensie „ubezpieczyć” na przyszłość. Szafraniec (1994) natomiast wskazuje na oczyszczające i odradzające działanie magii. Ulansey (1991) pisze zaś o stworzeniu uniwersalnego symbolicznego systemu, pozwalającego wyznaczyć sens codzienności osobom, które utraciły swe korzenie (znaczenie uniwersalne). Lester (1982) traktuje ją jako drogę do poznania i zrozumienia siebie i innych oraz życia w harmonii. Popularność wróżbiarstwa zasada się według Zuckera (cyt za: Zwoliński, 1994) na przesądzie magicznym (który uruchamia sugestię), przesądzie mistycznym (intuicyjne dostosowywanie się do „wyroków”) oraz przecuciu. Dla Kojdera (1982) korzystanie z horosko-

pów jest przejawem postaw irracjonalnych, w których akcentuje się intuicję i wyobraźnię.

W obliczu wzrastającego zainteresowania magią ze strony młodzieży interesująca wydaje się odpowiedź na następujące pytanie: „Jakie problemy emocjonalne, związane z agresją, lękiem, depresją, ujawnia młodzież zajmująca się astrologią?”

I. METODOLOGIA BADAŃ

Badania przeprowadzono na grupie młodzieży w wieku 15-20 lat, uczniów szkół ponadpodstawowych. W badaniach posłużono się metodami testowymi.

1. Charakterystyka badanej grupy

W celu uzyskania odpowiedzi na postawione pytanie utworzono dwie grupy badawcze: grupę eksperymentalną (40 osób) i grupę kontrolną (50 osób).

Grupę eksperymentalną stanowiły osoby zajmujące się astrologią i kierunkami pokrewnymi typu: numerologia, enneagram (określono je jako osoby głębiej zaangażowane), korzystające z porad wróżki, czytające regularnie horoskopy (określono je jako audytorium). Osoby te uczęszczały na zajęcia astrologii w Akademii Astrobiologii w Łodzi lub zostały wyłonione w szkołach drogą sondażu, tzn. odpowiedziały twierdząco na item: 1. Jestem zwolennikiem: numerologii, enneagramu, regularnego czytania horoskopów. 2. Korzystam z porad wróżki. Rozkład liczebności i charakterystykę podgrup przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Formalna charakterystyka grupy zajmującej się astrologią

Zmienne		Zaangażowani		Audytorium		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%
Płeć	chłopcy	4	44,4	1	3,2	5	12,5
	dziewczeta	5	55,6	30	96,8	35	87,5
Liczebność		9		31		40	

Średnia wieku w grupie zajmującej się astrologią wynosiła 16,5 lat, przy czym grupa zaangażowana okazała się nieco starsza (średnia wieku – 17,9) niż audytorium (średnia wieku – 16). W grupie tej 87,5% stanowiły dziewczęta (wśród osób zaangażowanych 55,6%, wśród audytorium – 96,8%), zaś 12,5% chłopcy (wśród zaangażowanych – 44,4%, wśród audytorium – 3,2%).

Do grupy kontrolnej zaliczono osoby, które nie uczestniczą w żadnej zorganizowanej formacji wewnętrznej ani nie zajmują się astrologią. Badania do tej grupy przeprowadzono w szkołach podczas zajęć; średnia wieku wyniosła 16,9 lat. Chłopcy stanowili 58% grupy, dziewczęta 42%.

2. Charakterystyka metod badawczych

W badaniach wykorzystano następujące metody badawcze: *Nastroje i humory* A. H. Buss i A. Durkee, HS A. T. Becka oraz *Arkusze Samopoznania* R. B. Cattella.

Inwentarz pod nazwą *Hostility – Guild Inventory* skonstruowali A. H. Buss i A. Durkee w 1957 r., a do warunków polskich został on zaadaptowany przez M. Chojnowskiego jako test *Nastroje i humory*. Służy do badania zachowań agresywnych, ich natężenia oraz dominującej formy reakcji agresywnych. Test pozwala określić natężenie ogólnej agresji oraz następujących jej form: a) napastliwość fizyczna – używanie fizycznej przemocy wobec innych; b) napastliwość słowna – wyrażanie negatywnych uczuć w formie i treści wypowiedzi; c) napastliwość pośrednia – agresja nieukierunkowana oraz okrężna; d) negatywizm – zachowanie opozycyjne; e) podejrzliwość – rzutowanie własnej wrogości na otoczenie lub innych ludzi; f) uraza – rozgoryczenie, zazdrość i nienawiść do innych i świata; g) drażliwość – skłonność do irytacji i przejawiania negatywnych uczuć w wyniku nawet małego pobudzenia; h) poczucie winy – wyrzuty sumienia, poczucie, że jest się złym (Buss, 1961, s. 169-170; Buss, Durkee, 1957).

Im wyższy wynik uzyskany w badaniach, tym większe nasilenie zachowań agresywnych. Ponieważ w tej wersji test nie ma norm, w interpretacji wyników uzyskanych w badaniach dla młodzieży i dorosłych wykorzystano wyniki surowe.

HS – *The Hopelessness Scale*. Metoda zbudowana jest na bazie kognitywno-afektywnej teorii depresji A. T. Becka, gdzie poczucie beznadziejności jest traktowane jako jeden z głównych objawów depresji (Beck, Weissman, 1974).

Test służy do badania stosunku osoby badanej do przyszłości. W badaniach wykorzystano tłumaczenie dokonane przez P. Olesia i A. Jurosa.

Beck i Weissman, (1974, s. 864) wyróżnili ponadto trzy komponenty syndromu poczucia beznadziejności: 1) afektywny – określa się go także jako nastawienie do przyszłości; oznacza „poczucie” życia we właściwym czasie, szczęścia, zaufania, entuzjazmu, nadziei; 2) motywacyjny – określanymi jako utrata motywacji i interpretowany jako zniechęcenie, znużenie, brak chęci do działania; 3) kognitywny – to oczekiwania względem przyszłości, zawiera antycypację przyszłych wydarzeń, które są interpretowane jako niejasne i niepewne.

Dla celów badawczych oprócz podstawowych statystyk obliczono ponadto procentowy rozkład wyników w każdym twierdzeniu oraz w komponentach. Im wyższy wynik, tym większe nasilenie poczucia beznadziejności (Oleś, Juros 1986).

Ipat Anxiety Scale powstał na podstawie analizy czynnikowej testu *Sixteen Personality Factor Questionnaire* (16 PF) R. B. Cattella. Cattell opracował dla niego czynniki II rzędu, m.in. czynnik lęku, który wykorzystał, tworząc *Arkusz Samopoznania*. W Polsce metoda została przetłumaczona przez K. Hirszla, a opublikowana przez Pracownię Psychometryczną PAN w 1959 r.

Metoda służy do oceny reakcji lękowych, zwłaszcza do badania poczucia bliżej nieokreślonego lęku (Siek, 1982, s. 645-646). Test pozwala na odróżnienie natężenia lęku jawnego od ukrytego oraz określenie niektórych przejawów osobowości według Cattella (Siek, 1982, s. 646-647). Im wyższy wynik, tym wyższy poziom lęku.

III. WYNIKI BADAŃ

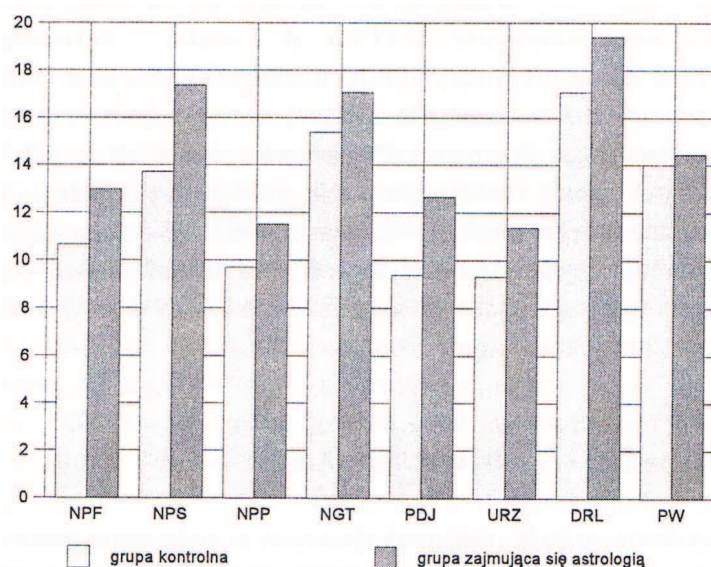
Wyniki uzyskane w badaniach empirycznych zostały opracowane według następującego porządku: 1) natężenie i rodzaj reakcji agresywnych; 2) natężenie i rodzaj reakcji lękowych; 3) natężenie i rodzaj reakcji depresyjnych.

1. *Natężenie i rodzaj reakcji agresywnych*

Wyniki średnie uzyskane przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią w teście *Nastroje i humory* zawiera tab. 2, a graficznie przedstawia wykres 1.

Tab. 2. Wyniki średnie uzyskane w teście *Nastroje i humory* przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią

Skale	Grupa kontrolna		Grupa zajmująca się astrologią		Różnice	
	M	s	M	s	t	p.u.
NPF	10,66	6,79	12,97	5,95	-1,72	0,09
NPS	13,72	5,06	17,37	5,43	-3,27	0,002
NPP	9,70	4,73	11,50	4,6	-1,82	0,07
NGT	15,38	3,94	17,07	4,73	-1,82	0,07
PDJ	9,38	4,77	12,65	5,13	-3,10	0,003
URZ	9,32	4,87	11,37	4,73	-2,02	0,05
DRL	17,08	4,82	19,40	5,59	-2,08	0,04
PW	14,00	4,49	14,45	5,72	-,41	n.i.
W.O.	84,88	24,84	101,47	24,92	-3,14	0,002

Wykres 1. Porównanie wyników średnich uzyskanych w teście *Nastroje i humory* przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią

Grupa zajmująca się astrologią w porównaniu z grupą kontrolną charakteryzuje się zarówno większym natężeniem ogólnego poziomu agresji, jak i większą siłą poszczególnych typów reakcji agresywnych, mierzonych tym testem. Bardzo istotne statystycznie różnice występują w zakresie wyniku ogólnego, w skali podejrzliwości (PDJ) i napastliwości słownej (NPS). Istotne

różnice występują także w skali drażliwości (DRL) i urazy (URZ). Ponadto obserwuje się tendencje w skali napastliwości fizycznej (NPF) i pośredniej (NPP) oraz skali negatywizmu (NGT).

Osoby zajmujące się astrologią są więc zdecydowanie częściej skłonne rozwiązywać swoje problemy za pomocą agresji. Dominuje tutaj częściej wywieranie presji przez zachowania typu: krzyczenie, kłócenie się czy groźenie albo wrogie nastawienie do innych ludzi, nieufność czy też posądzanie ich o złe zamiary. Osoby zajmujące się astrologią częściej są gotowe do wybuchów negatywnych uczuć, są: drażliwe, porywcze, rozdrażnione i kapryśne, a przy tym objawiające nadwrażliwość w percepcji doznanych krzywd i objawiają uczucie rozgoryczenia i gniewu za nie. U tych osób występuje także większa skłonność do zachowań opozycyjnych, oportunistycznych, odmawiania współpracy albo aktywnej walki oraz do szkodenia innym poza ich plecami czy wyładowywania agresji w sposób pośredni, nieukierunkowany. W zakresie natężenia poczucia winy grupa zajmująca się astrologią osiąga wyniki porównywalne z wynikami grupy kontrolnej.

Analiza wyników wewnątrz samej grupy ujawnia istotne różnice między audytorium a osobami głębiej zaangażowanymi w skalach: napastliwości fizycznej ($t = 2,17$; $p < 0,05$) oraz podejrzliwości ($t = 2,79$; $p < 0,02$).

W grupie audytorium obserwuje się większe nasilenie agresji niż wśród osób głębiej zaangażowanych. Dotyczy to przede wszystkim agresji wyrażanej w formie napastliwości fizycznej i podejrzliwości. Oznacza to, że osoby z audytorium mają większą skłonność do używania fizycznej siły przeciw innym oraz do rzutowania na nich własnej wrogości.

2. Natężenie i rodzaj reakcji lękowych

Wyniki średnie uzyskane w *Arkuszu Samopoznania* R. B. Cattella przez obie grupy zawiera tab. 3; graficznie przedstawia je wykres 2.

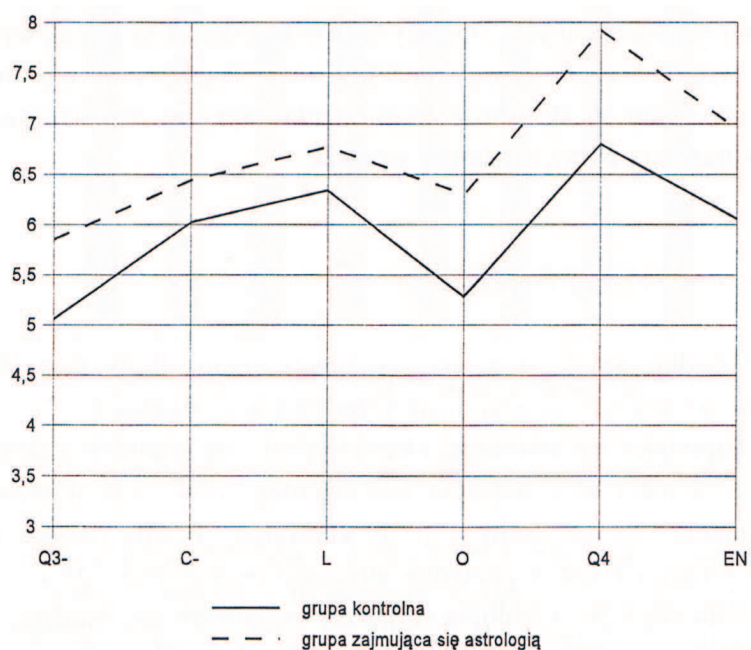
Osoby zajmujące się astrologią charakteryzują się istotnym statystycznie wyższym poziomem lęku, napięcia wewnętrznego (Q4) oraz skłonności do samoobwiniania (O) niż osoby z grupy kontrolnej. Pewne różnice między grupami występują także w poziomie integracji osobowości (Q3-).

Osoby zajmujące się astrologią są gorzej przystosowane, bardziej nadpobudliwe, drażliwe i zaleźnione niż osoby z grupy kontrolnej. W porównaniu z nimi szybciej się męczą i rzadziej podejmują jakieś zadania. Są mniej odporne na frustracje, szybciej się zniechęcają i rezygnują. Mają mniejsze zaufa-

nie do siebie i swoich możliwości. Częściej przeżywają poczucie nieadekwatności, nieprzydatności, braku ambicji. W pracy są bardziej sumienne i lojalne, ale mają trudności z koncentracją i raczej unikają grupy. Występują także u nich większe skłonności do marzycielstwa, zamartwiania się oraz większe trudności z panowaniem nad sobą i samokontrolą.

Tab. 3. Wyniki średnie uzyskane w *Arkuszu Samopoznania* przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią

Czynniki	Grupa kontrolna		Grupa zajmująca się astrologią		Różnice	
	M	s	M	s	t	p. u.
Q3-	5,06	2,13	5,85	2,08	-1,77	0,08
C-	6,02	2,51	6,44	2,65	-0,76	n.i.
L	6,34	2,03	6,77	2,00	-1,02	n. i.
O	5,28	2,18	6,30	2,16	-2,22	0,03
Q4	6,80	2,11	7,92	2,08	-2,53	0,01
EN	6,06	1,80	6,95	1,87	-2,28	0,03

Wykres 2. Porównanie wyników średnich uzyskanych w *Arkuszu Samopoznania* przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią

Nie obserwuje się żadnych istotnych statystycznie różnic ani tendencji między podgrupami, na co wskazują wyniki średnie uzyskane przez osoby stanowiące audytorium i osoby głębiej zaangażowane w astrologię. Wynika stąd, że lęk nie różnicuje osób należących do audytorium od osób głębiej zaangażowanych.

3. Natężenie i rodzaj reakcji depresyjnych

Wyniki średnie ogólne uzyskane w teście HS A. T. Becka przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią zawiera tab. 4.

Tab. 4. Średnie wyniki ogólne w grupie kontrolnej i grupie zajmującej się astrologią

Grupa	M	s	t	p.u.
Kontrolna	4,76	3,47	-1,22	n.i.
Zajmująca się astrologią	5,77	4,24		

Jak wynika z tabeli, między grupą kontrolną a grupą zajmującą się astrologią nie zachodzą istotne statystycznie różnice pod względem natężenia poczucia beznadziejności.

Tab. 5. Rozkład procentowy wyników ogólnych w grupie kontrolnej i grupie zajmującej się astrologią

Wyniki ogólne	Grupa kontrolna		Grupa zajmująca się astrologią	
	Σ	%	Σ	%
0 – 3	22	44,0	16	40,0
4 – 8	20	40,0	13	32,5
9 – 14	7	14,0	11	27,5
>15	1	2,0	0	0,0
Zakres wyników	1-16		0-14	

Analizując jednak rozkład wyników ogólnych (tab. 5) można zauważyć, że w grupie zajmującej się astrologią więcej osób niż w grupie kontrolnej

przeżywa stan umiarkowanej beznadziejności (27,5%). Pozostałe wyniki są porównywalne z wynikami grupy kontrolnej.

Z analizy wyników średnich w komponentach poczucia beznadziejności (tab. 6) wynika, że osoby zajmujące się astrologią częściej niż osoby z grupy kontrolnej doświadczają braku motywacji do działania. Osoby te są bardziej zniechęcone i znużone. W zakresie komponentu afektywnego i kognitywnego wyniki w obu grupach są podobne.

Porównano następnie częstość odpowiedzi diagnostycznych w poszczególnych twierdzeniach testu. Z analizy danych wynika, że między grupą zajmującą się astrologią a grupą kontrolną istnieją istotne różnice w twierdzeniu 11: „Wszystko, co widzę przed sobą, jest bardziej nieprzyjemne niż przyjemne” ($\chi^2 = 5,43$; $p < 0,02$), 16: „Nigdy nie osiągam tego, co chcę i dlatego uważam, że głupotą jest chcieć cokolwiek” ($\chi^2 = 5,05$; $p < 0,02$) i 17: „Jest bardzo mało prawdopodobne, że osiągnę w przyszłości jakieś prawdziwe zadowolenie” ($\chi^2 = 4,37$; $p < 0,04$). Ponadto ujawniają się tendencje w twierdzeniu 2: „Mógłbym właściwie zrezygnować, bo naprawdę nie mogę nic zrobić, by poprawić coś w swojej sytuacji” ($\chi^2 = 3,54$; $p < 0,06$), 3: „Kiedy sprawy idą źle, pomaga mi przekonanie, że tak nie będzie zawsze” ($\chi^2 = 3,12$; $p < 0,08$) i 9: „Nie mam szczęścia i nie mam powodu przypuszczać, że kiedyś będzie lepiej” ($\chi^2 = 3,45$; $p < 0,06$).

Tab. 6. Porównanie wyników średnich w komponentach poczucia beznadziejności uzyskanych w teście HS przez grupę kontrolną i grupę zajmującą się astrologią

Komponenty	Grupa kontrolna		Grupa zajmująca się astrologią		Różnice	
	M	s	M	s	t	p.u.
Afektywny	0,78	1,07	0,75	1,08	0,13	n.i.
Motywacyjny	0,86	1,43	1,85	2,14	-2,51	0,015
Kognitywny	2,30	1,25	2,45	1,45	-0,52	n.i.

Osoby zajmujące się astrologią częściej niż osoby z grupy kontrolnej uważają, że nigdy nie osiągną tego, co chcą i dlatego głupotą jest chcieć cokolwiek, a więc jest także mało prawdopodobne, by osiągnęły jakieś zadowolenie w przyszłości. Częściej również oczekują od życia nieprzyjemnych doświadczeń. Wykazują też więcej skłonności do niepodejmowania lub zaniechania działań z uwagi na przewidywaną klęskę, kwestionowanie swoich możliwości

czy brak wiary w powodzenie i szczęście. Częściej także twierdzą, że dotychczasowe doświadczenie życiowe dobrze przygotowało ich do życia. Rzadziej natomiast osoby te w porównaniu z osobami z grupy kontrolnej są przekonane, że przyszłość okaże się lepsza.

Między grupami osób zajmujących się astrologią nie ma istotnych różnic w odniesieniu do natężenia poczucia beznadziejności oraz w odpowiedziach na poszczególne twierdzenia testu. Obserwuje się natomiast istotną różnicę ($t = 2,33$; $p < 0,03$) w zakresie komponentu motywacyjnego poczucia beznadziejności, co wskazuje, że osoby z audytorium mają mniejszą motywację do działania, są bardziej zniechęcone i znużone niż osoby głębiej zaangażowane.

IV. DYSKUSJA WYNIKÓW

Młodzież zajmująca się astrologią ujawnia wysoki poziom agresji i tendencji agresywnych w formie agresji fizycznej, słownej, pośredniej, negatywności, podejrzliwości, urazy i drażliwości. Prezentuje się więc jako mniej zrównowagowana emocjonalnie i charakteryzująca się większą pobudliwością i wrogością wobec innych. Wynikałoby z tego, że w sytuacjach trudnych najczęstszym sposobem zachowania będzie stosowanie przemocy bezpośredniej (siła fizyczna) lub pośredniej (nacisk, presja). Wydaje się, że jest to grupa młodzieży, którą częściej powodują emocje. Można także przypuszczać, że jakaś ważna potrzeba nie jest u tej młodzieży permanentnie zaspokajana, powodując frustrację, nasilającą agresywność. Należy tu zwrócić uwagę na horoskopy, które rozbudzają „apetyt” na sukces, nie licząc się z indywidualnymi możliwościami osoby. Nasilenie poziomu agresji i objawów agresywnych – głównie napastliwości fizycznej i podejrzliwości – zmniejsza się wraz ze wzrostem zaangażowania w astrologię. Zaangażowanie się więc w nurty astrologiczne byłoby czynnikiem umożliwiającym redukcję pobudzenia emocjonalnego wobec przewidywanych skutków działań i sugerowanych zachowań. Idąc za Lagerspetz (1985, s. 641), agresję jednak należy uznać za mechanizm sytuacyjny, a nie homeostatyczny. Według Reykowskiego (1977, s. 209) miałyby ona charakter obronny, reaktywny. Zachowania agresywne mogą być też sposobem zdobywania, potwierdzania i powiększania kontroli, potwierdzeniem i umocnieniem poczucia własnej wartości, a występują zwłaszcza wtedy, gdy osoba poszukuje natychmiastowej gratyfikacji, z czym mamy do czynienia w myśleniu magicznym (Reykowski, 1977).

Młodzież zajmująca się astrologią ujawnia także tendencję do reagowania lękiem. Przejawia się ona głównie w postaci podwyższonego napięcia wewnętrznego. Młodzież ta jest mało odporna na frustrację, gorzej przystosowana. Ujawnia niezadowolenie z siebie, brak wiary w swoje możliwości, ma poczucie niższości. Ponieważ stopień zaangażowania nie odgrywa tu roli, można przypuszczać, że „poznanie” przyszłości nie zmniejsza poczucia niepewności. Tournier (1979, s. 90) zwraca uwagę na brak świadomości związku między przyczynami a skutkami w myśleniu magicznym. Sprzyja to poczuciu niepewności i zagrożenia. W stosunku do „przeciętnej” populacji młodzież zajmująca się astrologią ujawnia ponadto niższy poziom integracji: większą niedojrzałość, nieopanowanie, zależność od opinii otoczenia, dużą rozbieżność między tym, kim jest, a kim chciałaby być. Ponadto doświadcza większego poczucia winy. Są to czynniki współwystępujące z nastawieniem motywacyjnym na unikanie porażek. Taka zaś motywacja inspirowana do poszukiwania wiedzy, która przewidzi efekt działania i zmniejszy ryzyko zagrożenia (por. Tournier, 1979, s. 100). Na nie zrównoważenie emocjonalne i podwyższony niepokój u osób zajmujących się astrologią wskazują też badania, jakie przeprowadził Doktor (1980).

Wśród młodzieży zajmującej się astrologią jest również więcej osób doświadczających poczucia beznadziejności. Charakterystyczna jest tu tendencja do bardzo pesymistycznej percepcji przyszłości, przy czym osoby mniej zaangażowane mają ponadto mniejszą motywację do działania, częściej są zniechęcone i znużone. W porównaniu z grupą kontrolną młodzież zajmująca się astrologią częściej doświadcza braku motywacji do działania spowodowanej przewidywaniem klęski, kwestionowaniem swoich możliwości lub poczuciem braku wpływu na zmianę sytuacji. Na związek pesymizmu życiowego z przesądnością wskazują także badania Kojder (1982). Obniżona motywacja do działania czy pesymistyczna wizja przyszłości wydają się być pochodną determinizmu zawartego w koncepcji życia.

Obawy przed przyszłością oraz gniew płynący z udaremnienia realizacji potrzeb są cechami charakterystycznymi dla okresu młodzieńczego. W przypadku jednak osób zajmujących się astrologią cechy te występują w znacznym nasileniu, co może utrudniać prawidłowe wyjście z kryzysu adolescentycznego. Mniejsze zrównoważenie emocjonalne, większa pobudliwość i wrogość, podwyższone napięcie emocjonalne nie sprzyjają dobremu przystosowaniu. Niższy poziom integracji oraz postawa bierno-zależnościowa mogą stanowić zagrożenie dla kształtowania się poczucia tożsamości zwłaszcza w aspekcie personalizacji działań i autokreacji intencjonalnej.

BIBLIOGRAFIA

- Arieti S. (1980). The psychological organisation of depression. *American Journal of Psychiatry*, 11, 1360-1365.
- Bandura A., Walters R. H. (1968). *Agresja w okresie dorastania*. Warszawa: PWN.
- Beck A. T., Weissman A. (1974). The measurement of pessimism: The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861-865.
- Bomba J. (1981). Depresja młodzieńcza. W: M. Orwid (red.), *Zaburzenia psychiczne u młodzieży*. Warszawa: PZWL, s. 119-138.
- Buss A. H. (1961). *The psychology of aggression*. New York.
- Buss A. H., Durkee A. (1957). An Inventory for Assessing Different Kinds of Hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21(4), 343-349.
- Chłopkiewicz M. (1980). *Osobowość dzieci i młodzieży. Rozwój i patologia*. Warszawa: WSiP.
- Doktór T. (1980). Postawy magiczne a niektóre kryteria zdrowia psychicznego. *Zdrowie Psychiczne*, 1, 93-103.
- Doktór T. (1984a). Ruchy kultowe – integracja przez regresję (na przykładzie astrologii). W: T. Doktor, K. Kosela (red.), *Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne*, t. 1. Warszawa: Wyd. UW, s. 35-41.
- Doktór T. (1984b). Udział ojca w wychowaniu a uczestnictwo w ruchu parareligijnym. W: T. Doktor, K. Kosela (red.), *Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne*, t. 1. Warszawa: Wyd. UW, s. 42-53.
- Doktór T. (1991). *Ruchy kultowe. Psychologiczna charakterystyka uczestników*. Kraków: Wyd. „Nomos”.
- Doktór T. (1992). Orientalne ruchy religijne i parareligijne w Polsce. *Więź*, 35(5), 52-60.
- Drane J. (1993). *Co New Age ma do powiedzenia Kościołowi?* Kraków: Wyd. „Signum”.
- Filoramo G. (1994). La salvezza nei nuovi movimenti religiosi tra religione e psicoterapia. W: M. Aletti (red.), *Religione o psicoterapia? Nuovi fenomeni e movimenti religiosi alla luce della psicologia. Atti del 5° Convegno della Divisione „Psicologia e Religione” della SIPs – Società Italiana di Psicologia (Roma 22-23. 10. 1994)*. Roma: LAS-ROMA, s. 45-56.
- Jahoda G. (1971). *Psychologia przesądu*. Warszawa: PIW.
- Kępiński A. (1979). *Melancholia*. Warszawa: PZWL.
- Kojder A. (1982). Irracjonalność dnia codziennego: charakterystyka przekonań przesądnych. *Studia Socjologiczne*, 84-85(1-2), 55-70.
- Lagerspetz K. (1985): Czy agresja jest instynktem? *Przegląd Psychologiczny*, 28(3), 633-641.
- Lassus de A. (1993). *New Age. Nowa religia?* Warszawa: Wyd. „Fulmen”.
- Lester D. (1982). Astrologers and psychics as therapists. *American Journal of Psychotherapy*, 36(1), 56-66.
- Madre Ph., Sanchez F. (1993). *Astrologia a życie chrześcijańskie*. Kraków: Wyd. „m”.
- Manning Al. G. (1972). *Helfen Sie sich selbst mit Weisser Magie! Die Geheimnisse der Weissen Magie*. Parker Publishing Company.
- Niemczyński A. (1988). Procesy rozwojowe człowieka w pełnym cyklu życia indywidualnego. W: M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*. Warszawa: PWN, s. 222-232.
- Obuchowska I. (1983). *Okres dorastania*. Warszawa: WSiP.

- Oleś P., Juros A. (1986). Symptom poczucia beznadziejności w kognitywno-afektywnej teorii depresji A. T. Becka. Skala „Hopelessness” – polska adaptacja. *Summarius*, 34-35, 289-298.
- Pietrasiniński Z. (1988). Rozwój z perspektywy jego podmiotu. W: M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*. Warszawa: PWN, s. 80-118.
- Pużyńska E. (1988). Depresje i choroby afektywne u dzieci i młodzieży. W: S. Płuzyński (red.), *Depresje*. Warszawa: PZWL, s. 311-327.
- Reykowski J. (1977). Spontaniczna agresja i spontaniczne czynniki ją hamujące. *Przegląd Psychologiczny*, 20(2), 203-227.
- Siek S. (1982). *Osobowość. Struktura, rozwój, wybrane metody badania*. Warszawa: ATK.
- Siemieniowski A. (1993). Mistyka i okultyzm w New Age. W: I. Dec (red.), *Złudzenia Nowej Ery*. Wrocław: „Signum”, s. 93-115.
- Susułowska M. (1985). Treść lęków w przebiegu życia ludzkiego a lęki patologiczne. *Przegląd Psychologiczny*, 28(4), 1066-1085.
- Szafranec J. (1994). *Magia, rytę i terapia*. Warszawa: „Alfa”.
- Szewczyk L. (1993). Lęk a okresy rozwojowe dziecka. W: W. Tłokiński (red.), *Lęk. Różnorodność przeżywania*. Warszawa: „ARX REGIA”, s. 72-75.
- Tomkiewicz S. (1992). Depresje wieku dojrzewania. W: K. Walewska, J. Pawlik (red.), *Depresje. Ujęcie psychoanalityczne*. Warszawa: PWN, s. 94-137.
- Tournier P. (1979). *Vom Sinn unserer Krankheit*. Freiburg–Basel–Wien: „Herder-Bücherei”.
- Ulansey D. (1991). Misteria Mithry. *Problemy*, 4, (536), 46-51.
- Walter R. M. (1980). Diagnozy: psychologiczna i astrologiczna. *Novum*, 7, 82-105.
- Weiner I. B. (1977). *Zaburzenia psychiczne w wieku dorastania*. Warszawa: PWN.
- Zazzo B. (1972). *Oblicza młodości. Psychologia różnicowa wieku dorastania*. Warszawa: PWN.
- Zwoliński A. (1994). *Tajemne niemoce*. Kraków: „Gotów”.
- Zybertal W. H. (1992). *Kosmiczne źródła jaźni*. Wrocław: „Toporzeł”.

EMOTIONAL PROBLEMS OF ADOLESCENTS DEALING WITH ASTROLOGY

S u m m a r y

The adolescent period is sometimes especially important when solving the adolescence crisis and forming a sense of identity. There are attitudes which are not conducive to this process, among other things, passive-dependent attitudes or magi thinking, which can be found in astrology. Dealing with astrology, may bring on many consequences both for the cognitive and emotional spheres. Meanwhile, one observes that adolescents are more and more interested in various forms of magic practice.

Findings from empirical research on a group of adolescents dealing with astrology, allow to notice certain dangers connected with those practices, e.g. worse adjustment, lower level of inner integration, higher inner tension, lower emotional balance and others. Such symptoms point out that there are various emotional problems which make it difficult to solve the crisis of identity.

Translated by Jan Kłos